

TEMA
**Sten i
utemiljö**

A scenic view of a city waterfront. In the foreground, a person is riding a bicycle on a paved path. A large, dark, rounded rock sits on the path. In the background, a body of water is filled with several boats, including a large white and blue boat. The city skyline is visible in the distance, with various buildings and trees. The sky is blue with scattered white clouds.

STADSKAMPEN

Städernas snabba förtätning ställer oss inför nya och ideologiska vägval. En dragkamp pågår där starka stadsvarumärken och signaturbyggen har blivit lika viktiga som miljösmarta bostäder för många människor. Emma Simonsson och Emily Wade är två landskapsarkitekter som måste hålla krafterna i balans.

TEXT **PETTER EKLUND**
FOTO **ANNA RUT FRIDHOLM & KARIN OLEANDERSSON** (DENNA SIDA)

Emma Simonsson.

Vänta nu, hur många gånger har jag sagt kamp? frågar plötsligt Emma Simonsson, landskapsarkitekt på arkitektkontoret Urbio i Stockholm.

Redan tre fyra gånger. Vi skrattar. Att vara landskapsarkitekt i en storstad som växer så att det knakar är just en kamp och ett underbart äventyr.

– Absolut är det en kamp, men många gånger kämpar vi tillsammans också, säger hon.

Spelplanen heter staden och förtätningen är kampen. En global folkvandring pågår. Människor dras till städerna för att skapa sina liv. I dag bor 3,6 miljarder människor i städer, om 15 år är 5 miljarder stadsbor spår FN. Trycket i livsrummet blir högt och densiteten ökar. Bostadslösa ropar efter bostäder, politiker måste lösa problem, mark är begränsad och byggbranschen vill bygga.

Förtätningen är både en motor och ett hot där idéer föds och stadsdelar formas. Alla inblandade vill ha sin del av kakan: någonstans att bo, en bra miljö, en bra förtjänst, nya arbeten och en framtid. Det är i den friktionen som Emma Simonsson och hennes kolleger arbetar.

Landskapsarkitekten har under den senaste tiden fått ett erkännande som en viktig medspelare i det hållbara stadsbyggandet, inte bara som någon man ringer när det ska planeras rabatter.

– Ekosystemtjänster, klimatförändringar och de politiska beslut som har tagits efter till exempel Köpenhamns översvämningar, har gjort att landskaps-

arkitektens roll har blivit större och viktigare, säger Emma Simonsson.

Det är ett framtidsyrke där helhetstänkandet är viktigt.

– Vi utbildas i ett holistiskt perspektiv, med naturvetenskap i botten. Någon måste se helheten bortom byggandet, och vad som fungerar under lång tid, säger Emily Wade, som har arbetat som landskapsarkitekt sedan 1999.

Hon är delägare i Landskapslaget, ett av landets mest erfarna kontor. Startat 1973, samma år som landskapsarkitekt blev en egen utbildning.

– Det första uppdraget var en inventering på Gotland. Det var väldigt kollektivt, alla hade lika lön, även praktikanterna. Man kämpade för ett bättre samhälle.

I dag finns alla möjliga sorters arkitekter: planeringsarkitekter, landskapsarkitekter, husarkitekter och utlandsutbildade urban designers, där man arbetar med stadsarkitektur i den stora skalan.

– Det ska vara dynamik i grupper. Vi har alla olika bakgrund, kommer från olika länder, är olika gamla, har olika slags profiler.

Kanske kan man överföra den breda mixen på kontoret till hur en bra stad bör se ut.

– Styrkan hos oss landskapsarkitekter är att vi kan förstå betydelsen från den lilla stenen ända upp till den stora stadsstrukturen. Man måste kunna behärska olika skalor, säger Emily.

Det finns även positiva miljöaspekter i en tät stad, som att transportbehoven minskar. I Malmö har under senaste decenniet hälften av stadens tillväxt skett genom förtätning och omvandling. Dels för att spara på jordbruksmark, dels för att motverka urban sprawl, där städerna sipprar utåt och förutsätter biltransporter.

Stockholm, landets största människomagnet, fylls på med två SL-bussar med nyinflyttade varje dag. Inte undra på att det surrar under takåsen på den gamla skofabriken vid Hornstull där Urbio håller hus. Kontoret, som mestadels arbetar i huvudstaden startades av Mattias Gustafsson för snart tio år sedan. Här arbetar nu tolv landskapsarkitekter. De ser unga ut.

– Njää, vi är mellan 28 och 53, säger Emma.

Hon är utbildad på Alnarp. Efter ett utbytesår i Madrid, där hon gjorde sitt examensjobb, arbetade hon i sex år med det väldiga stadsbyggnadsprojektet Madrid Rio. En parkanläggning på en före detta motorled längs floden Manzanares.

Urbio har uppmärksammats för sina annorlunda och miljömedvetna projekt. Drivkraften är att öka människans livskvalitet i framtidens städer. Man talar om "biofila" värden, om naturen i staden och arbetar med ett slags kod, "röd-grön-blå", där röd står för aktivitet, grön för natur och blå för dagvattenfrågor.

– Vi vill skapa en värdetät stad där vår gestaltning inte bara ska innehålla en funktion utan också, i samma grepp, försöka lösa dagvatten-, ekologiska och sociala frågor, säger Emma.

Självklart, men också komplext. Ju mindre offentlig yta, desto mer värdetäta måste lösningarna vara. De måste klara fler situationer och vara mer flexibla socialt. För några år sedan gav kontoret ut idéboken *Myllrande stadslandskap*, en samling av realiserade projekt och idéartiklar som berättar hur framtidens städer kan utformas.

Både Emma och Emily talar om kvaliteten i förtätningen. När städerna blir tätare får de offentliga rummen allt större betydelse. Kvalitetsfrågan står i centrum, men hur ska man kunna hävda den?

– Hur långt förtätningen kan gå beror på hur man lyckas göra mellanrummen.

Amerikanska ambassadens stenmur knyter an till klippformationen.

Sjövikstorget i Stockholm – vinnare av Stenpriset 2015.

I ett projekt på KTH i Stockholm har Urbio sparat lokal sprängsten.

FOTO: URBIO

”Vi utbildas i ett holistiskt perspektiv, med naturvetenskap i botten. Det behövs någon som ser helheten bortom byggandet, och som ser vad som fungerar under lång tid.”

Om de kan göras smarta med högre grad av flexibilitet, ökad kvalitet och fungera i en sammankopplad struktur då klarar vi en förtätning, säger Emma.

Problemet är hastigheten i byggandet och att enskilda intressen ska vägas mot allmänna.

– Det är ett kortsiktigt och individuellt perspektiv som råder. Det är viktigt att lägga energi och omsorg på platser där många uppskattar att vara eller måste befinna sig, säger Emily.

På Landskapslaget arbetar man efter en riktlinje kallad ”Det allmänna först”. I varje projekt slår man tidigt fast de urbana grundvärdena, kopplingar, lokalklimat och integration.

– Man måste börja där och inte i de individuella behoven. Det måste till robusta strukturer i grunden.

Tänkandet grundas i den europeiska traditionen med den grekiska agoran, mötesplatsen och torget som platsen för demokratin. De tidlösa håller än, men städerna poserar. Att skapa starka stadsvarumärken genom signaturbyggen tycks i dag minst lika viktigt som att bygga bra och miljösmarta bostäder för många. Kanske spökar Miljonprogrammet. Alla är nervösa för problematiska förstäder som smutsar ner stadslansen.

– När man bygger så mycket som i dag är det ett allmänt hot att de gemensamma kvaliteterna får stryka på foten. Högre hus kastar skuggor över allmänna platser och försämrar lokalklimatet. Intresset att

få in fler bostäder gör samtidigt att många andra människor får en sämre miljö, säger Emily.

Ikärnan av begreppet kvalitet finns hållbarheten, men också känslan i materialen. Här är natursten en självklarhet. Landskapslaget arbetar mycket med offentliga rum och ser att det i dag läggs mycket större fokus och investeringar på kommunikationsnoder som resecentrum och omstigningsplatser.

– Apropå ”vackrare vardag” är det viktigt att man här får in material som uttrycksfullt skiftande och hållbar sten. Det är stor skillnad i upplevelsen och kvaliteten och hållbarheten är mycket högre.

Emma Simonsson betonar stenens tålighet. I tätare stadsmiljöer blir slitaget större. Det är i dag lättare för arkitekterna att argumentera för natursten före betong som slits annorlunda, utan samma patina och måste bytas ut tidigare.

– Natursten har en poesi och detaljering. Det ligger en omtanke bakom natursten, att någon bryr sig om miljön, säger Emma, som gillar den råkilade stenen, med dess skuggoeffekter.

– I många Stockholmsprojekt finns befintliga stenhållar. Vi kämpar för att få bevara bergknallarna för att de berättar om det ursprungliga landskapet med riktningar, istidsspår, gångar och mineraler. Vi vill gärna spara sprängsten från plats för att använda den som täcktytor och få samma stenskitningar.

I ett projekt på KTH i Stockholm har Urbio sparat lokal sprängsten på en remsa, som bildar ett spännande glapp mellan annars statiska huskroppar. Urbio försöker hitta en annorlunda estetik i stadsmiljön. Det finns ännu starka föreställningar om vad man förväntar sig i en stadsmiljö: hårdgjort, kantsten runt planteringar, en traditionell ordning.

– Vi försöker i stället jobba med gröna fogar, mera diffusa kanter där vegetationen kan gå in i stenen. Vi arbetar med gradienter i vegetationen, tar in vilda arter som kan ha mer ekologisk relevans och mer variation på planteringsytorna.

I Urbios verksamhetssystem har man skrivit in att svensk eller nordisk sten ska användas.

– Vi får ofta stå på oss när vi har skrivit in svensk granit i ett projekt.

Det lilla tillägget ”eller likvärdigt” måste med i beskrivningen av konkurrensskäl. Vill beställaren kapa kostnader kan det hända att det likvärdiga blir en billig kinesisk sten, med negativa miljöeffekter och tveksamma arbetsförhållanden som konsekvens. För att garantera svensk sten i projekten är därför en noggrann beskrivning av kvaliteten nödvändig.

Emily och Emma önskar sig återbruk av natursten. Emma funderar på ett slags Blocket för sten.

– Alla letar efter återbruk i dag. Jag tror att stenindustrin skulle kunna bidra på flera sätt. Dels kunde man återbruka spillmaterial direkt på byggena, dels finns det mycket sten som plockas bort, men som kunde förädlas, säger hon och fortsätter:

– Traditionellt har sten som inte varit tillräckligt homogen i form, struktur eller färgskiftningar ratats i produktionen, vilket är slöseri med ändliga resurser.

Om vi i stället kan se variation och oregelbundenhet som en estetisk kvalitet får vi bättre nyttjandegrad.

Emily och Landskapslaget har arbetat med det jättelika projektet Förbifart Stockholm, där det har sprängts mycket berg som sedan krossats och använts till byggen. Hon önskar att man hade kunnat skapa en råvarukedja där stenen hade förädlats lokalt.

– Hela tiden försöker vi kolla in sten som går att återbruka. Den är en del av

Årstidernas park i Umeå. Stödmuren byggdes av gammal kajsten, som legat mer eller mindre bortglömd i skogen sedan 80-talet.

”Natursten har en poesi och detaljering. Det ligger en omtanke bakom natursten, att någon bryr sig om miljön.”

platsens historia. Femtitalets naturstensarbeten, till exempel rubbelstensmurar, är fantastiskt fina fortfarande efter så många års bruk.

Det finns mycket att vara stolt över i miljöerna från den tiden, med dess höga omsorg om vardagsmiljön, anser hon.

– Det var enkla medel, en mur som avgränsar en plats, ljusspel genom träd eller hur byggnader står. Man hade en stark samhällsbyggnadsidé och förstäderna byggdes som småstäder som skulle vara värdiga människan. Går man in i sådana miljöer i dag måste man göra det med samma omsorg.

Emma Simonsson tycker att det är intressant att debatten inom landskapsarkitektur rör sig mot nya typologier av gröna stadsrum, som kan komplettera det klassiska parkidealet. Urbio försöker arbeta med vildare uttryck.

– Det ska finnas en ekologisk funktion och en naturlig miljö gör ibland ett bättre jobb, med vattenfluktuationer och vegetationsgradienter. Den kan också innebära att den sociala programmeringen blir mer flexibel. När en offentlig plats ser

naturlik eller vild ut kan medborgarna tolka området som ovårdat. Det är något vi kämpar med i själva gestaltningen.

Det måste finnas ramar kring det vilda, så att det framgår att det finns en tanke bakom. Om man återbrukar sten från platsen i ett nytt sammanhang kan det räcka med att polera en sida av ett stenblock. Då syns det att blocket är en del av en genomtänkt gestaltning.

Urbio har försökt med sådan bearbetning men stött på motstånd av kostnadsskäl, eftersom stenen måste transporteras till ett stenhuggeri och tillbaka igen.

Emma efterlyser en mobil stenhuggeristation:

– Att inte behöva skicka bohusgranit över hela landet, utan på plats bearbeta den sten som har legat där i miljontals år, det vore ett värde i sig.

Klippor kunde gestaltas, man kunde göra urskålningar där det bildas vattenpölar, behandla stenen på ett sätt som närmar sig land art, som med subtila

konstnärliga insatser ofta lyckas förhöja närvaron i landskapet.

Emily berättar om Lissabons traditionella gatsten, små fint bearbetade kuber i svart och vitt som följer terrängen bra.

– Det ger en upplevelse av det vackert använda, som blankslitet trä. Den kvaliteten är en av de mest fantastiska med sten. Bygger man miljöer som ska finnas under lång tid, mår de bara bra av att ha natursten som nöts vackert av människor.

Emma talar om det ”förbjudna” ordet skönhet.

– För mig är det vackra det som är sinnligt, med skuggverkan, strukturer, kallt, varmt, vattenspeglar, det flexibla i vattenmängder, regn, snö, landskapets förändringar och hur vi upplever dem. Det behövs också mer humor i stadslandskapet. Där har konstnärer och landskapsarkitekter en viktig roll att skapa något som interagerar med det befintliga.

Hon tycker att det vore intressant att närma sig mer miljörealistiska uttryck.

– Vi strävar efter att skapa attraktiva stadsrum och resultatet blir ibland så bra att vi inte påminns om platsens saneringar av miljöfarliga ämnen, råvarufrakten eller de tonvis av sopor som snabbt sugts bort i underjordiska ledningar.

På liknande sätt skulle hon tycka att det vore intressant att överföra problematiken av vår miljöförstörelse in i landskapsarkitekturen, kanske skapa osäkra platser i staden för självkritisk reflektion.

– Det är saker vi bollar här ibland, men ingen beställare har näppat på det ännu. ■